

ГУМАНІЗАЦІЯ НАУКИ ЧИ НАТУРАЛІЗАЦІЯ ФІЛОСОФІЇ?

Досліджується проблема натуралізації філософії на прикладі натуралізованої епістемології. Доводиться, що натуралізацію філософії не є як протилежністю процесу гуманізації науки, оскільки ці процеси є взаємодоповнювальними проявами міждисциплінарної стадії розвитку науки.

Ключові слова: гуманізація, епістемологія, натуралізація, наука.філософія, цінності.

Вступ. Сучасна наука досі користується різними критеріями розподілу наук на гуманітарні та природничі як дільтеївського, так і позитивістського зразків (наприклад, Х. фон Врігта), однак чим далі очевидним стає традиційний та прагматичний підтексти такого стану справ. Натомість менш маніфестованими, проте все більш впливовими стають внутрішні процеси розвитку науки, які знаходять вираження у створенні між-, кросе- і навіть транс-дисциплінарних досліджень, у яких використання гуманітарних та природничих складових навіть за визначенням є паритетним, а часто для визначення дисциплінарного статусу необхідне створення нових класифікацій. Йдеться про когнітивну науку, наприклад, когнітивну психологію, нейролінгвістику, синергетику, комп'ютерну науку тощо. Не марними також виявились зусилля філософів у спробі доведення сутнісно "гуманітарного" характеру будь-якого, включно з природничо-науковим знанням, що знайшло вираження у майже повсюдному визнанні ціннісного навантаження науки. Це спонукало не лише гуманітаріїв та природничиків до співпраці, але й змусило філософів та науковців вдатися до перегляду усталених у культурі ХХ століття стереотипів щодо характеру їхніх стосунків. Окрім довгоочікуваного і переможного з боку філософії наслідку, який звучить як "гуманізація науки", що був пророкований більш як сто років тому філософами, кінець минуло століття відзначений явищем "натуралізації" самої філософії, зокрема, появою натуралізованої епістемології і натуралізованої філософії науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Класичною працею з питань натуралізації філософських дисциплін є стаття В.О.Квайна "Епістемологія натуралізована". В останні десятиліття ХХ ст. - на поч. ХХІ ст. цю проблематику розвивають Х.Корнблїф, А.Голдман, Дж.Поллок. Дуже активно поширюються версії еволюційної епістемології (Д.Кемпбелл, Г.Фоллмер, К.Хахлвег, К.Хукер, І.Меркулов, У.Матурана, Ф.Варела, Е.Рош, М.Джонсон). В опозиції до натуралізації загалом виступає ще один представник аналітичної традиції Х.Патнем з працею "Чому розум не може бути натуралізований". Питання, як змінились фізика і біологія у зв'язку з питанням вивчення людського розуму, а також їх відношення до психології, гуманістичний характер цих наук піднімає Х.Моровіц, до дискусії залучені Д.Деннет, Д.Хофштадтер, Р.Пенроуз, Р.Дукінз. З вітчизняних дослідників до питань натуралізації епістемології і філософії науки звертається Т.Білоус.

Постановка завдання. Стаття має на меті розкрити зміст процесів натуралізації у філософії і продемонструвати їх ефективність на прикладі натуралізованої епістемології, а також провести порівняльний аналіз з ідеєю гуманізації науки і окреслити перспективи розвитку міждисциплінарних досліджень з огляду на гуманізацію науки і натуралізацію філософії.

Натуралізм і натуралізація. Натуралізм у якості загальної настанови репрезентований щонайменше у трьох вимірах - онтологічному, методологічному та епістемологічному. Онтологічний натуралізм описує світ як такий, що складається виключно з природних явищ (у аристотелівському сенсі "фізичності" світу), включно з людиною, її розумом, соціальністю тощо. Методологічний натуралізм, який часто також називають науковим, визначає природничу науку як універсальну методологічну стратегію пояснення будь-яких явищ на основі тези: усі спостережувані наслідки у природі мають природні причини. Цей різновид дуже тісно пов'язаний з двома популярними у науці і філософії напрямками - редуccionізмом і фізикалізмом. Попри критику позитивізму, редуccionізм залишається найпопулярнішою методологічною настановою у багатьох науках і доповнюється фізикалізмом, який набув поширення у філософії з 60-х років ХХ століття. Майже повністю редуccionістськими є, наприклад, пояснення у хімії, де найскладніші реакції розглядаються з огляду на мікро будову, що обумовлює поведінку молекул. Біологи і особливо фізіологи організм часто розглядають як обумовлений клітинною будовою, а клітина зводиться до нижчого, субклітинного рівня організації. Важливо зазначити саме зв'язок між натуралізмом, фізикалізмом та принципом редуccionії, адже панування загальної натуралістичної

настанови серед природничих наук є майже трюїзмом, натомість ідея зведення усього знання до єдиної основи за принципом мікроредукції є досі широко дискутованою темою як серед вчених попереднього покоління (С.Вайнберг), так і серед знаних сьогодні науковців (Р.Пенроуз, С.Хокінг).

Особлива ситуація довкола проблеми "гуманізації УБ. натуралізації" складається у біології та фізиці у контексті питання про статус свідомості (розуму). Х.Дж.Моровіц у праці "Нове відкриття розуму" зауважує, що ці науки здійснили за останні сто років обмін ролями, адже фізика поступово відходить від механістичних моделей всесвіту і все частіше розглядає людський розум як невід'ємну частину фізичних явищ (антропний принцип, ідея спостерігача у квантовій механіці). Відомий фізик і математик Р.Пенроуз є одним з вчених, котрі поділяють цю думку. Він стверджує у праці "Тіні розуму", що свідомість є частиною нашого Всесвіту, тому будь-яка фізична теорія, яка не відводить їй належного місця, заздалегідь неспроможна дати істинний опис світу. Натомість біологія, яка традиційно в ієрархії природи відводила людському розуму особливе місце, поступово рухається у бік "войовничого матеріалізму", покладаючи великі сподівання на розвиток нейрофізіології. "Схоже на те, що ці дві дисципліни мчаться у потягах назустріч одна одній, не помічаючи, що коїться на сусідніх путях" [2, с.30]. Примітно, що попри велику популярність фізикалізму щодо свідомості, науковим фундаментом, до якого проводиться редукція, дуже рідко виступає саме фізика, відчутно поступаючись нейрофізіології і біології. Так наука засвідчує зворотній напрям рекурсії: найменш "фізикалістичною" і найбільш "гуманістичною" серед природничих наук виявляється саме сучасна фізика.

Зовсім інше спрямування, незважаючи на спільність назви, отримав натуралізм у філософії науки - значною мірою він є реакцією на революційне поширення методології історизму і пов'язану з останньою відмовою від стандартів наукової раціональності. Фундаментом для натуралізованої філософії науки, яка замість пошуку історичистських критеріїв раціональності на кшталт розрізнення "внутрішньої" і "зовнішньої" історії звертається до дескриптивних практик реальної наукової діяльності, часто виступає когнітивна наука. Тому натуралізовану філософію науки інколи називають когнітивною філософією науки. Специфічність функціонування терміну "натуралізована філософія науки" полягає у тому, що останній пов'язується не з впливом природничих наук, навпаки, як її складові використовують психологію і соціологію науки.

І, нарешті, найбільш широко процеси натуралізації репрезентовані у теорії пізнання, у таких її варіантах, як еволюційна епістемологія, радикальний конструктивізм, концепція інкарнованого ("втіленого") пізнання, процедурна епістемологія, що об'єднуються під спільною назвою "натуралізована епістемологія" і є зразком неklasичної епістемології. Термін "натуралізована епістемологія" бере початок від однойменної статі В.О.Квайна і має значення: 1) наукового дослідження проблем пізнання; 2) філософського дослідження наукового пізнання; 3) епістемології, яка використовує емпіричні дані. Найбільш радикальне розуміння натуралізованої епістемології означає її редукцію до емпіричної психології.

Класична і неklasична епістемологія. В основі виникнення натуралізованої епістемології лежить спроба подолати кризу теорії пізнання, що має досить численні прояви. В епістемології останніх десятиліть намітилось наступне важливе розрізнення - екстерналістської та інтерналістської версій, що формуються в основному довкола центральної проблеми обґрунтування, яка визначає два типи розуміння знання. Перша версія є значною мірою революційною, тяжіє до дескриптивізму і знаходить вираження у соціальній та натуралістичній формах редукціоністської епістемології. Друга версія представляє реконструйований варіант традиційної епістемології, намагаючись зберегти рису нормативності.

У метаепістемологічному історичному зрізі можна говорити про те, що теорія пізнання у відповідності з різним розумінням її цілей, основної проблематики, місця у системі культури (включаючи як філософії, так і науку), статусу і спрямування втрачає єдиний образ, оскільки відбувається становлення щонайменше двох її типів, які на даному етапі розвитку співіснують на рівні синхронії. З метою їх розрізнення звернемося до класифікації російського дослідника В.А.Лекторського, який виділяє *класичну* та *неklasичну* епістемології [1, с. 103-114]. Класичний тип теорії пізнання, на його думку, складається у XVII і певною мірою репрезентує "традиційний" погляд на епістемологію. Класична теорія пізнання має наступні риси: 1) критицизм: епістемологія є скептичною критикою знання, її центральною проблемою є обґрунтування знання; 2) фундаменталізм і нормативізм: основу знання мають складати достовірні судження, які задають його норму; 3) суб'єктоцентризм: достовірність, необхідна для фундаменту, може бути знайдена лише у самій свідомості - міф про привілейований доступ до ментальних станів; 4) наукоцентризм: найкращим зразком знання взагалі може бути лише наукове знання, у позитивістській філософії це переконання мало наслідком те, що сам термін "епістемологія" став синонімом теорії (чи навіть логіки) наукового пізнання.

У другій половині XX ст. складається новий, неklasичний тип епістемології, який має наступні риси: 1) Пост-критицизм: абсолютна недовіра до всього, що може викликати

сумнів змінюється визнанням певних основ (постулатів, припущень), що приймаються "некритично", на віру; 2) відмова від фундаменталізму, яка тісно пов'язана з відмовою від нормативізму в епістемології, викликана неможливістю віднайти достовірний емпіричний фундамент знання, відмежувати аналітичне від синтетичного і встановити незмінні епістемічні норми; 3) відмова від суб'єктоцентризму: переоцінка ролі "Я" як інтелектуального посередника в отриманні нами знання про світ, завдяки чому стала можливою навіть епістемологія "без суб'єкта пізнання"; 4) відмова від наукоцентризму.

З останнім пунктом можна дещо не погодитись, якщо він передбачає щось більше, ніж те, що сучасна теорія пізнання звертається до аналізу і буденного, а не лише наукового знання, оскільки сцієнтизм у якості епістемологічної парадигми у кінці ХХ ст. навпаки досягнув дуже великого розмаху і характеризує нетрадиційні зразки епістемологічного дискурсу. Водночас натуралізована епістемологія не є поверненням до наукоцентризму, вона виступає не за надання науковому знанню привілейованого статусу, а проти панування спекулятивної філософії, повністю відокремленої від науки.

Етика переконань. Одне з найважливіших питань стосовно натуралізованої епістемології - нормативність - розглядається у межах сучасного напрямку етики переконань. Термін „етика переконань" виник завдяки утворенню стійкої аналогії між епістемічною та моральною поведінкою. Більш точно початкову позицію, яка визнає таку аналогію легітимною, можна було б назвати „етикою епістемічної відповідальності", або „деонтологічною етикою", оскільки епістемічна діяльність розглядається головню у термінах „прав" і „обов'язків", хоча ширше тлумачення охоплює більшість питань нормативної епістемології. Ідею проведення аналогії між етикою і теорією пізнання навряд чи можна назвати новою: думка про моральну основу знання та епістемічну природу моралі і чесноти з'являється ще у сократичній філософії. З творів Платона бере початок думка про те, що епістемічна поведінка людини є такою, що заслуговує на схвалення (якщо вона спрямована на знання/істину) чи осуд (якщо вона відхиляється від справжнього знання). Лише маючи таку основу, можна говорити про епістемічні обов'язки. Платон описує цю сократичну позицію у діалозі "Протагор": найбільше зло для людини - це позбутися знання (345 Б), знання прекрасне і здатне керувати людиною (352 с), і, як висновок, не лише знання є чеснотою, але і всі чесноти (мужність, справедливість) є такими лише через знання, звідси, моральне благо досягається через пізнання та навчання (361 Б).

За аналогією з етикою *деонтологічна* концепція приписує вимоги, заборони і дозволи щодо породження переконань, безвідносно до визначальної мети, тобто визначає процедури, виконання яких має гарантувати формування істинного переконання. За таких умов дотримання процедурних вимог надає суб'єктові епістемічних прав, а обґрунтування переконання і є цим наданням прав (entitlement). *Телеологічна* концепція навпаки визнає легітимними різні процедури, які в результаті ведуть до епістемічної мети - істинного переконання. Таким чином, саме досягнення істинного переконання *post factum* легітимізує процедури.

Усі нормативні принципи належать до сфери компетенції і керують сферою перформації, однак таке керування не є конституюванням логічної необхідності, тому логічна можливість невідповідності між обов'язком і його реалізацією включається у нормативну теорію у якості її передумови. Іншими словами, правила і норми, у тому числі й епістемічні, існують в експлікованій формі, а не лише на рівні глибинної граматички чи аподиктичних законів чистого розуму саме тому, що реалізація діяльності є багатоваріантною, вони ж визначають кращу можливість з багатьох. Звідси постає два протиставлення у контексті нормативності - компетенції і перформації, а також логіки і психології пізнання.

Як когнітивна психологія стає у нагоді епістемології. Питання про статус епістемології має прямий стосунок до обговорення її нормативного та дескриптивного характеру. Традиційно епістемологія розглядалась як нормативна дисципліна, що виробляє систему епістемічних правил для оцінки і регуляції епістемічної діяльності та розрізнення знання і гадки. Натуралістична епістемологія рухається у бік дескриптивізму. Зокрема, критикуються епістемічні правила, характерною рисою яких є їх ідеальний характер, який не ставиться у залежність від можливості здійснення епістемічних вимог і передбачає апеляцію до логічно досконалого суб'єкта. А.Голдман вбачає у цьому один з головних недоліків класичної епістемології: „Епістемологічні правила часто ігнорували людські здібності, або тому, що вони були спрямовані на „ідеальних" пізнавачів, або тому, що вони були сформульовані безвідносно до можливості їх реалізації" [5, с.513-514]. Інакше кажучи, такі епістемологічні правила цілковито ігнорують психологічні аспекти людської когніції, маючи антипсихологічну спрямованість. У даному контексті антипсихологізм означає не лише автономію епістемології, яка не повинна залучати будь-які природничі чи психологічні дослідження для встановлення своїх принципів (настанова, яка є типовою для епістемології з часів Г.Фреге), але також ігнорацію „нормальної" (у сенсі „усередненого" значення) людської природи свідомості (численні експерименти підтверджують невідповідність когнітивної поведінки людей логічним правилам). *

Якщо зведення епістемічних правил до логічних правил слід заперечити (жодною мірою це не піддає сумніву роль логіки для формування нормативних принципів і можливість чи навіть потребу її застосування) на підставі по-перше, недооцінки ролі психологічних процесів, по-друге, ідеалізованого характеру логічних принципів, то виникає питання про потребу поєднання епістемології з когнітивною психологією, на чому наполягають представники натуралізованої епістемології. Більш конкретно, постає питання, як саме когнітивна психологія може допомогти у вирішенні епістемологічних завдань?

Для відповіді на це питання потрібно звернутися до розрізнення, яке А.Голдман проводить між *первинною* (primary epistemology) та *вторинною* епістемологіями (secondary epistemology). Первинна епістемологія досліджує ті структури свідомості, які є релевантними для отримання знання: „У межах первинної епістемології, таким чином, об'єктами епістемічної оцінки є когнітивні процеси, структури і механізми" [6, с.5]. Вторинна епістемологія має справу з методами, алгоритмами, процедурами і стратегіями, які свідомо (у значенні можливості звітування про їх використання) використовуються суб'єктом при вирішенні когнітивної задачі і характерною рисою яких є можливість навчання таким методам. Відповідно виділяються два види обґрунтованості: *первинна* обґрунтованість, яка є наслідком використання схвалених або санкціонованих процесів, і *вторинна* обґрунтованість, яка є наслідком схвалених або санкціонованих (approved) методів. Використання самих лише методів не є, таким чином, достатнім для обґрунтованості, „Методи також мають бути належним чином отримані, і це повністю залежить від використання правильних процесів" [6, с.93].

Процеси і механізми, що належать до первинної епістемології, поділяються на два види: процеси першого рівня або найпростіші когнітивні операції і процеси другого рівня або процеси, які продукують інші процеси. До першорівневих процесів ми можемо віднести, керуючись даними сучасної когнітивної психології, процеси виявлення та інтерпретації сенсорних сигналів (наприклад, розпізнавання патернів, увага), механізми пам'яті, обробки образної і текстової інформації, розпізнавання слів, формування понять, асоціативні механізми (Р.Солсо); процедуралізації (перетворення декларативного знання на процедурне), пропозиційної репрезентації (Дж.Андерсон). До таких процесів ми можемо віднести також базові механізми когнітивного досвіду, які виділяє М.А.Холодна: архетипічні структури, способи кодування інформації, когнітивні схеми, семантичні структури і понятійні структури. Дещо інший підхід має Ф.Шмітт він відносить до „релевантних" процесів такі: перцептивні (аудіальні, візуальні, дотикові тощо), мнемоністичні (ретенціальні, протенціальні), процеси інтроспекції та виведення (індукція, дедукція), протиставляючи їх „нерелевантним" (напр., апеляція до авторитету, „видання бажаного за дійсне" тощо), і заперечуючи можливість чіткого розрізнення не лише первинних і вторинних, але й „вроджених" психологічних процесів і „набутих" методів [8, с.164].

До другорівневих процесів А.Голдман відносить 1) процеси отримання методів, 2) процеси селекції методів. Якщо першорівневі процеси та структури обумовлюють формування другорівневих, то останні відповідають за формування методів і вибір серед сукупності методів такого, який найкраще відповідає реалізації поставленої задачі. Цей поділ, на нашу думку, відповідає поділу Дж.Андерсона на правила або системи продукції, які слугують правилам вирішення проблем у процедурному знанні (їх особливостями є обумовленість, модульність, фактор цілі і абстрактність, головною формою „якщо, то"), і процедури вибору оператора вирішення проблеми, до яких належать метод зменшення різниці, процедура уникнення повторення і аналіз засобів і цілей. У класифікації М.А.Холодної цим процесам відповідають ментальні структури метакогнітивного досвіду: мимовільний інтелектуальний контроль, довільний інтелектуальний контроль, метакогнітивна ознайомленість і відкрита пізнавальна позиція.

Можливість здійснення контролю за власною інтелектуальною діяльністю обумовлюється головним чином конвергентними здібностями: „Конвергентні здібності виявляють себе у показниках ефективності процесу обробки інформації, у першу чергу, у показниках правильності і швидкості знаходження єдиної можливої (нормативної) відповіді у відповідності з вимогами заданої ситуації. Конвергентні здібності характеризують, таким чином, адаптивні можливості індивідуального інтелекту з точки зору успішності індивідуальної поведінки в регламентованих умовах діяльності" [3, с.139]. Найцікавішими з таких здібностей є „процесуальні властивості інтелекту", які характеризують процеси обробки інформації (первинні процеси), а також операції, методи, стратегії інтелектуальної діяльності. Зокрема, досить показовим є те, як змінювалось у психології ставлення до таких здібностей: психолог відмічає, що донедавна цей тип властивостей не брався до уваги через результативну орієнтацію досліджень свідомості, і лише завдяки дослідженням в області когнітивної психології оформилось уявлення про те, що інтелект не є статичною рисою, але швидше виступає як динамічна система обробки інформації. Як бачимо, неklasична епістемологія, яка від формального аналізу результативного змісту пізнання

звертається до процесуальних аспектів обґрунтування переконань, не лише залучає дані

Дескриптивне епістемологічне дослідження, отже, необхідне в якості передумови нормативного, інакше кажучи, для того, щоб сформулювати епістемічні норми та деонтологічні приписи, що мають по-перше, керувати епістемічною діяльністю, по-друге, дати критерії оцінки результатів цієї діяльності, необхідне дескриптивістське дослідження реальних механізмів реалізації цієї діяльності, способів отримання знання і його ролі. Причому ця теза справедлива не лише по відношенню до внутрішньоепістемологічних задач на зразок визначення знання чи побудови концепції обґрунтування, але рівною мірою і по відношенню до метаепістемологічного завдання визначення, чим, власне, є сама епістемологія. Зокрема, такий генетичний дескриптивістський підхід до епістемології представляють біологи-конструктивісти: теорія пізнання повинна показати, яким чином пізнання породжує пояснення пізнання (тобто епістемологія повинна описати саму себе через опис свого предмету, можливість чого створює конструктивістська рекурсивність самосвідомості). Оскільки дескрипції, які ми можемо отримати лише за допомогою філософського дослідження, будуть якщо не хибними, то, щонайменше, неповними, дескриптивна епістемологія повинна бути натуралізованою і екстерналістською за своїм характером, а отже, вона необхідно потребує залучення наукових досліджень. Причому термін „натуралізована“ не повинен вводити в оману стосовно свого змісту: мова не йде про залучення *лише* природничих наук (тому натуралізовану епістемологію не слід вважати варіантом фізикалізму); переважно представники натуралізованої епістемології апелюють до теорій штучного інтелекту, когнітивної психології та когнітивної нейронауки, однак, наприклад, Ф.Руні виділяє серед таких наук „індивідуальні“ (до яких, окрім згаданої трійці, належать психолінгвістика і еволюційна біологія) та „соціальні“ (соціологія, соціальна психологія, антропологія, соціолінгвістика та історія) [7, с.287-289].

Отже, сучасна натуралізована епістемологія використовує рівною мірою як "гуманітарні", так і "природничі" науки у якості емпіричного фундаменту філософських досліджень, у чому і полягає головний зміст процесів "натуралізації" у філософії. Таким чином втрачає зміст традиційне протиставлення "гуманізації" як впливу гуманітарного знання на природничі і "натуралізації" як поширення впливу природничих наук на усі гуманітарні сфери. На прикладі натуралізованої епістемології ми продемонстрували, що навіть якщо ми зводимо епістемологію до науки, слід зважити на те, що "Наука сама по собі не є суто натуралістичною" [4, р. 238].

Висновки. Процес "гуманізації науки" на початку XXI століття слід розглядати в контексті співвіднесення з іншим явищем - "натуралізації філософії". Останній репрезентований у трьох варіантах - натуралізованої філософії свідомості (фізикалізму), натуралізованої філософії науки і натуралізованої епістемології. Теорія пізнання вирішує проблему нормативності та дескриптивності двома шляхами: вибором суто дескриптивістської орієнтації або створенням за аналогією з теорією моралі своєрідної епістемічної етики. У межах міждисциплінарних проєктів, що залучають дані водночас природничих і гуманітарних наук і передбачають ціннісну складову, ці процеси не слід вважати антагоністичними. Проте не зовсім вірною видається також їх оцінка як просте зближення філософії і науки і розмивання їх меж. Натомість найбільш влучною, на нашу думку, метафорою, що відображає характер вказаних процесів, є "принцип доповнювальності". У цьому руслі мають бути спрямовані наступні дослідження, у яких, як гадаємо, нового сенсу може набути емпіричний підхід на противагу метаметодологічному.

Література

1. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. - М.: Эдиториал УРСС, 2001. - 256 с.
2. Моровиц Х.Дж. Новое открытие разума // Хофштадтер Д., Деннетт Д. Глаз Разума. - Самара, 2003. - С. 30-37.
3. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. - 2-е изд., перераб. и доп. - СПб: Питер, 2002.- 272с.
4. Dancy J. An Introduction to Contemporary Epistemology. -Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers, 1994. - 242 p.
5. Goldman A.I. Epistemics: the regulative theory of cognition // The Journal of Philosophy. - 1978. - Vol. LXXV. № 10. - P. 509-523.
6. Goldman A.I. Epistemology and cognition. - Harvard University Press, 1986. - 437 p.
7. Rooney Ph. Putting naturalised epistemology to work // Epistemology: the big questions / ed. by L.M. Alcoff. - Blackwell Publishers Ltd, UK.- 1998. - P. 285-306.
8. Schmitt F. Knowledge and belief. - London & N.Y., 1992. - 278 p.

Summary

Olena Komar. *Gumanization of science or naturalization of philosophy?* This article is about naturalization of philosophy. Naturalized epistemology is chosen as an example that demonstrates complementarity of the processes of naturalization of philosophy and gumanization of science in the age of interdisciplinary science.